

Apuleius og Isis-kulten i den græsk-romerske verden¹

Af Jan Brix

I hellenistisk og romersk tid blev de fremmede religiøse kulturer meget populære blandt grækere og romere. Den ægyptiske gudinde, Isis, var blandt de guddomme, som grækerne og romerne i stigende grad begyndte at dyrke. Hellenismen var en periode præget af store politiske og kulturelle omvæltninger i Middelhavsområdet. Alexander den Stores og diadokherne erobringer samt de efterfølgende politiske udviklinger tillod forekomsten af kulturel sammensmeltning, der skar på tværs af de traditionelle geografiske grænser. Den medfølgende forøgede handel og indvandring af grækere gjorde, at den klassisk græsk-romerske verden blev udsat for anderledes traditioner, skikke og religioner fra den nærorientalske verden. Da Romerriget blev den dominerende magtfaktor i Middelhavsområdet, fortsatte disse forhold, hvilket forstærkedes af, at Romerriget i praksis forenede disse forskelligartede regioner. Et af resultaterne af disse kulturelle og regionale strømninger var assimileringen af forskellige religioner. Isis var uden tvivl en ægyptisk gudinde, men en gudinde, hvis kult grækerne og romerne med tiden inkorporerede i deres egne religiøse strukturer.² Hellenismen er traditionelt, men misvisende, blevet betegnelsen for en art fælleskultur, hvor den græske kultur var den dominerende part. Men der var i høj grad tale om en afgørende påvirkning fra de orientalske kulturer, så man har kunnet tale om en "orientalisering" eller "ægyptisering" af den græsk-romerske kultur. Dette kommer i særdeleshed til udtryk i den tids religiøse indslag og synkretismer, der havde en forløber i grækernes og romernes tendens til at sidestille fremmede gudeskikkelser med de kendte græsk-romerske guder. Dette kommer tydeligst til udtryk hos de klassiske forfattere, som for eksempel Herodot, der i sin anden bog skriver "Ægypterne kalder nemlig Zeus for Amon" (II,42) og "Isis er den samme, som på græsk hedder Demeter" (II,59).

-
1. Dette bidrag har været holdt som foredrag for Dansk Ægyptologisk Selskab, Aalborg i februar 2006, under titlen *Isis, Osiris og Serapis i den græsk-romerske verden*. Den danske version af Apuleius er taget fra Otto Gelstedes oversættelse fra 1942. Apuleius' 11. bog, kap. 1-16 foreligger nu i en nyoversættelse af Chr. Gorm Tortzen i Christensen og Tortzen: *Romersk antologi* (2006) side 227-238. Heri er også gengivet de første 20 kapitler af den pseudolukianske roman *Æslet*, ligeledes oversat af Chr. Gorm Tortzen. Jf. også Chr. Gorm Tortzen: *Introduktion til Æslet*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 311 (1988).
 2. Tripolitis, A. (2002), 1-7.

Tilbedelsen af Isis i den græske verden dukkede allerede op i det 5. århundrede f.v.t. Isis-kulten spredtes via Grækenland til Italien og Rom, så kulten i løbet af 1. århundrede f.v.t. blomstrede i store dele af Romerriget.³ Et af de store spørgsmål vedrørende Isis-kulten er gudindens kulturelle identitet i den græsk-romerske verden. Forskningsdebatten har blandt andet fokuseret på den kulturelle betegnelse og ensartetheden i Isis-kultens udvikling i græsk-romersk tid.

Kildematerialet til Isis-kultens udvikling er imidlertid meget sparsomt, og selvom Isis-kulten er forholdsvis godt belyst, er der alligevel mange uklarheder. Det er egentlig kun den romerske forfatter, Lucius Apuleius, der bidrager med signifikante informationer om selve kulten. Apuleius, der blev født omkring 125 e.v.t. i Madauros, en romersk koloni i Nordafrika, var en velhavende forfatter og taler. Han giver os nogle uvurderlige informationer om Isis-kultens hemmeligheder i sin roman *Metamorphoses* ("Forvandlinger"), der er bedre kendt under navnet *Asinus Aureus*, dvs. *Det Gyldne Æsel*. Det førstnævnte navn er blevet fundet i en række bevarede manuskripter, men kirkefaderen Augustin, der studerede nogle århundreder senere i Madauros, skriver, at Apuleius selv kaldte romanen for *Det Gyldne Æsel*. Mange af de biografiske informationer, vi har om Apuleius, kommer fra hans egne skrifter *Apologia* og *Florida*, der henholdsvis er en forsvarstale imod anklager om brug af magi, og en samling af taler han holdt i Karthago. Som enhver anden prominent borger, gav hans fader ham en god uddannelse, hvilket betød, at han måtte rejste til Karthago, Athen og Rom. Ved disse kulturelle centre opnåede han færdigheder i litteratur, retorik og filosofi. Det vides ikke med sikkerhed, hvornår han skrev *Det Gyldne Æsel*, men det er den almindelige opfattelse, at *Apologia* og *Florida* blev skrevet omkring 150 og 160 e.v.t. Værket er formodentlig skrevet i denne periode, men ikke senere end 170 e.v.t., da informationerne om ham ophører.

Informationerne i dette værk synes umiddelbart at blive bekræftet af eksterne kilder, hvortil kommer den tydelige selvbiografiske stil, der har fået mange forskere til konsekvent at benytte sig af denne litterære tekst som en historisk kilde til Isis-kulten i den græsk-romerske verden.⁴ Romanen er skrevet i første person, og hovedpersonen, Lucius, har samme navn som forfatteren til værket. Når man arbejder med fiktionslitteratur, indeholder teksten en dualistisk karakter, idet fiktion naturligvis indeholder opdigtede begivenheder, men disse begivenheder placeres ofte i en virkelig kontekst, hvoraf visse dele kan være korrekte. Det er så-

3. Turcan, R. (1989).

4. Rives, J.R. (1994), 273-90.

ledes vigtigt at være opmærksom på disse forhold og diskutere legitimiteten af romanen som en troværdig historisk kilde til Isis-kulten i det 2. århundrede e.v.t. Apuleius fortæller for eksempel, at hans helt Lucius bliver reddet af Isis under en procession til gudindens ære. Da Lucius forvandles fra at være et æsel til et menneske, er det naturligvis fiktion, men præsterne og de, som bærer Isis-statuen til havet, repræsenterer en virkelig baggrund, baseret på virkelige begivenheder i den græsk-romerske verden (*Met.* XI,6-16). Dertil kommer mængden af eksterne kilder (inskriptioner, arkæologiske levn samt andre litterære værker), der vidner om den praksis og til nøjagtigheden, som Apuleius beskriver i sin roman.

Romanen indledes med, at Lucius rejser til byen Hypata i Thessalien i Grækenland. Mens han opholder sig i Hypata, fusker han med noget trolddom og lever et udsvævende liv. Det lykkes ham, via tjenstepigen Fotis, som han har et kærlighedsforhold til, at få fat i noget salve, der skulle forvandle ham til en ugle. Det er desværre den forkerte salve, og den stakkels Lucius bliver forvandlet til et æsel. Han får ikke lejlighed til at ophæve trolddommen, idet han samme nat bliver stjålet af en røverbande, som bruger ham som pakæsel. Herefter bliver han påført mange problemer og kommer ud for en række ubehagelige hændelser, der alt sammen fylder ham med længsel efter at komme ud af nederdrægtigheden. På et tidspunkt ved Kenkreæ, i nærheden af Korinth, falder han i søvn ved stranden, men vågner og ser månen stige op af havet. Lucius tænker på gudindens billede i månen og hendes magt over mennesker og dyr, og han beslutter sig for at bede til hende. Han går først ned til havet, hvor han gennemgår en renselse. Herefter beder han, med tårer i øjnene, til gudinden (*Met.* XI,1):

“Himlens dronning, enten du nu er den altnærende Ceres, kornets opfinder, der i glæde over at have genfundet din datter gav menneskene, der ernærede sig af agern, en mildere spise, og som nu bebor de eleusinske marker, eller du er nu den himmelske Venus, der i tidernes morgen forenede de to køn i elskov og således forplantede den menneskelige slægt, der nu ærer dig i din helligdom på det havomskyldede Paphos, eller du er Phøbus’ søster, der som den store fødselshjælper har bragt så mange folkeslag til verden og tilbedes i det berømmelige tempel i Ephesos, eller du er den trefoldige Proserpina, som opvækker hellig gysen, når du om natten højt skrigende gennær spøgelse ned under jorden og vanker om i afsides skove og æres på mange forskellige vis, du som oplyser alle jordens byer med dit kvindelige lys, du som får kornet til at vokse ved din fugtige hede, og som udstråler dit skiftende lys i overensstemmelse med solens kredsgang, under hvilket navn, på hvilken måde og i hvilken skikkelse det behager dig at påkaldes, hjælp mig i min yderste nød, giv mig atter håb og fred, for sandelig har jeg døjet tilstrækkeligt fare og møje, befri mig for min forhadte æsels-skikkelse, giv mig tilbage til menneskeslægten og gør mig atter til Lucius, og har jeg på noget punkt forsyndet mig mod din guddommelige majestæt, lad mig da hellere dø end leve således (*Met.* XI,2).”

Sceneriet indledes med, at Lucius bader i havet, hvilket minder meget om den rituelle renselse i de eleusinske mysterier, når de indviede kaldes til havet som forberedelse på deres procession til Eleusis. Herefter henvender Lucius sig til en ukendt feminin guddom, og i sit forsøg på at hidkalde gudinden, henvender han sig til fire græske gudinder. Han spørger, om hun er Ceres (Demeter), Venus (Aphrodite), Phøbus' søster (Artemis) og Proserpina (Persephone), og hvis hun ikke kan eller vil hjælpe ham, så kan hun i det mindste lade ham dø.

“Og næppe havde jeg lukket mine øjne, før jeg så en guddommelig skikkelse løfte sit ansigt som selv guderne bøjer sig for, op over havet. Og lidt efter lidt steg gudinden højere op, til hun stod helt synlig for mine øjne.

Jeg vil forsøge at beskrive hendes skikkelse, så godt det går med menneskelige ord, og dersom hendes guddomskraft vil forlene mig med tilstrækkelig veltalenhed. Et rigt hår bølgede om hendes hals, om hovedet havde hun blomsterkranse, og midt i panden skinnede en rund plade ligesom et spejl eller snarere ligesom fuldmånen. Omkring den snoede sig slanger, over den sænkede sig kornaks. Hendes klædebon var af fin bomuld, der skiftede i mange farver, snart hvidt, snart safran, snart rosa. Men mere og mere blændedes mit øje af hendes overklædning, der var dybsort og fra højre side var trukket hen til venstre skulder og hang ned fra knuden i mange folder og frynser. Både bræmmerne og kappen var oversået med funklende stjerner, og midt imellem dem skinnede fuldmånen i al sin glans. Rundt om hele den bølgende dragt snoede sig en krans af blomster og frugter.

I hænderne holdt gudinden forskellige ting: I højre hånd en messingringle, i hvis smalle, sammenbøjede blade nogle små metalstykker klingrede, i venstre et gyldent drikkekar, over hvis hank der rejste sig en slange med højt løftet hoved og svulmende hals. Hendes ambrosiske fødder var ikklædt sandaler af sejrspalmens blade. Således smykket og duftende af det lykkelige Arabiens vellugt værdigedes gudinden at tale til mig med følgende ord:

‘Her er jeg, Lucius! Rørt af dine bønner iler jeg dig til hjælp, jeg der er alle tings moder, herskerinde over alle naturens elementer, tidens førstefødte barn, skyggernes dronning, den højeste af de himmelske, og som i mig forener alle guders og gudinders skikkelse, jeg som med et vink behersker himlens strålende hvælving, havets helbredende vinde og underverdenens triste tavshed, og som er den eneste guddom, der i mangfoldig skikkelse, under forskelligt navn og med mange slags riter dyrkes over hele jordens kreds: thi mig kalder frygierne, de førstefødte af alle mennesker, for moder til de pisinske guder, Attikas oprindelige beboere kalder mig for den kekropiske Minerva og de af havet ombølgede cyprier den paphiske Venus, hos de pilebevæbnede kreter hedder jeg den dictynniske Diana, hos sicilierne, der taler i tre tunger, den stygiske Proserpina og hos indbyggerne af Eleusis den gamle gudinde Ceres, andre kalder mig Juno, andre Bellona, andre Hekate, andre Rhamnusia, men begge de æthiopiske folkeslag, der bestråles af den opstående sols første stråler, og ægypterne, der sidder inde med den allerældste viden, tilbeder mig med mere passende riter, og kalder mig med mit sande navn, dronning Isis’ ” (*Met.* XI,3-5).

Da gudinden viser sig for Lucius siger hun, at hun har hørt hans bøn og erklærer derefter, at hun er verdens moder. Den ypperste af alle guddomme, manifestationen af alle forskellige former med forskellige riter, og under forskellige navne. Hun opremser de mange navne, hun kendes under, men siger til sidst, at hun er "dronning Isis".

Isis' guddommelige tilsynekomst er vigtig, fordi den reflekterer en blanding af græske og ægyptiske kulturelementer. Hele sceneriet er formet af græsk indflydelse, som vi kan sammenligne med Demeters guddommelige åbenbaring til Metaneira i den homeriske Demeterhymne. Heri dukker Demeter op i en lignende skikkelse med langt hår ned langs hendes skuldre, og erklærer sin magt.⁵ Isis dukker op med ikonografiske symboler associeret med Demeter såsom ører af hvedeaks, frugter og blomster. Men også her er der ting, der kan associeres med Isis' ægyptiske herkomst: måneskiven på hendes pande, linnedkjolen samt sistrum (messingringle). Denne passage er et klart eksempel på en vis blanding mellem disse to gudinder og deres respektive kulturer. Demeters åbenbaring for Metaneira i Demeterhymnen og Isis' åbenbaring for Lucius i Metamorphoserne indeholder begge beskrivelser af gudinden strålende af lys, med håret ned langs skuldrene og i besiddelse af en enorm magt. Isis' karakteristika, som den bliver portrætteret af Apuleius, reflekterer formentlig indflydelse fra Demeters persona. I ægyptisk mytologi har vi ingen eksempler på at Isis åbenbarer sig for et menneske. Forandringerne i Isis' karakter dukkede formentlig op som en blanding stimuleret af begyndende ligheder mellem den præ-ptolemæiske Isis og Demeter.

Isis præsenterer sig selv som en guddom blandt mange guddomme. Hun er den sande og virkelige gudinde manifesteret i former af andre, men hvis primære identitet er manifesteret i Isis og ægyptisk tilbedelse. Isis bliver promoveret som hjertet af det guddommelige, men selv i denne karakterisering forbliver det religiøse system græsk-romersk.

Isis fortæller derefter Lucius, at han den efterfølgende morgen, under hendes procession, vil blive frelst. I det følgende ser vi et aspekt af Isis, hvor hun fremstår som søfartens gudinde og som beskytter af sømænd. I denne egenskab kaldes hun enten Isis Pelusia, Isis Pharia eller Isis Pelagia.⁶

5. Demeterhymnen II.276-80.

6. Isis Pelusia er et navn hun har fået på grund af hendes store tilknytning til den ægyptiske by Pelusium (identisk med det bibelske Sin og det ægyptiske Senu), der var centrum for mange ægyptiske søfolk. Isis Pharia er et navn, der knytter Isis til øen Pharos, ud for Alexandria, der ligeledes var hjemby for mange sømænd. Af Statius kaldes Isis for eksempel "regina Phari", dvs. "dronning af Pharos" (Silv. III.2.102).

“Den dag, der fødes af denne nat, er efter gammel skik viet til mig. Vinterstormene har lagt sig, havet er igen blevet sejlbart, og mine præster helliger mig et nybygget skib som søfartens førstegrøde. Med et fromt sind og uden frygt skal du afvente denne hellige ceremoni, thi på min befaling til ypperstepræsten i sin højre hånd holde en rangle, omvundet af en rosenkrans. Ban dig vej gennem vrimlen, stol på min beskyttelse og følg med processionen. Og når du kommer ypperstepræsten nær, så lad som om du vil kysse hans hånd og pluk, uden at nogen mærker det, et par roser. Straks vil du aflægge denne væmmelige, mig så forhadte dyreskikkelse.

Frygt ikke, at der vil opstå nogen vanskelighed, når du udfører min befaling. Thi i dette øjeblik, da jeg står foran dig, åbenbarer jeg mig også i drømme for min ypperstepræst og forkynder ham, hvad der vil ske og hvad han skal gøre. På min befaling skal folkemængden åbne dig vej. Ingen skal under det skønne og glade optog tage forargelse af din hæslige skikkelse eller tænke ondt om din pludselige forvandling” (*Met.* XI,5-7).

Isis giver ikke kun Lucius vejen til frelse, men også en forpligtelse efter sin frelse. Han skal resten af sit liv hellige sig Isis, og han vil komme til at leve under hendes beskyttelse. I et liv under hendes vinger vil han finde lykken, og selv når han engang dør og træder ned i underverdenen, skal han tilbede Isis, hvorefter hun toner bort og han vågner med noget blandede følelser. Beskrivelsen af Demeter i de homeriske hymner præsenterer hende som en gudinde, der har magt over liv og død og evnen til at forandre menneskets liv udover det skæbnebestemte. Demeterhymnen indikerer også, at Demeter har magten til hjælpe folk, som havde oplevet hendes mysterier, efter døden.⁷ I den forbindelse er det imidlertid vigtigt at pointere den store tidsmæssige forskel på de to tekster.

Den ovennævnte passage portrætterer Isis med lignende kræfter, men i pyramideteksterne og den osirianske mytologi fra Ægypten associeres Isis også med død og genopstandelse. Begge gudinder, den ægyptiske Isis og den græske Demeter, besad lignende karakteristika. Denne passage er imidlertid et spejlbillede af beskrivelsen af Demeters magt over døden i de homeriske hymner, og dermed et stærkt eksempel på græsk indflydelse. Den næste dag er Lucius vidne til den store procession og de mange deltagere, hvoraf nogle af dem er klædt ud som guder, andre som embedsmænd og filosoffer.

Herefter fulgte Isis-processionen: hvidklædte kvinder, der strøede blomster foran processionen, mens andre bar spejle på ryggen, hvori gudinden kunne se sit følge, som om det kom vandrende hen imod hende. Derefter fulgte en stor skare af både mænd og kvinder, der bar lamper, fakler og vokslys til ære for Isis. Så kom en gruppe af musikere og sangere, heriblandt

7. Demeterhymnen II,236-74; 475-82.

nogle musikere, der var indviede til Serapis. I den efterfølgende gruppe kom de personer, som var blevet indviet i Isis' guddommelige mysterier. Kvinderne havde dækket deres hår med hvide hovedklæder, medens mændenes hoveder var glatragede, så issen glinsede. De ringede med deres sistra foran ypperstepræsten, som bar lange hvide linnedklæder.

I en gruppe for sig kom præsterne i hvide linnedklæder. De bar hellige genstande, som repræsenterede forskellige aspekter af guderne: En bar en guldlampe, formet som et skib, mens en anden bar en guldsål formet som et kvindebryst, hvorfra der dryppede mælk. Efter denne gruppe kom mennesker, der havde klædt sig ud som guder: en var klædt ud som underverdenens Anubis, der i sin venstre hånd holdt heroldstaven. Den næste var klædt ud som en opretstående ko, der blev båret på skuldrene af en præst. Dernæst kom en præst med den såkaldte mystiske kurv med hellige genstande. Efter ham kom en anden som var bar "effigiem summi numinis", dvs. "billede af den øverste guddom", formet som en snabelkande med rund bund, dekoreret i ægyptisk stil (*Met.* XI,10-12).

Præsentationen af Isis-processionen indeholder adskillige eksempler på både græsk såvel som ægyptisk indflydelse, hvilket øjensynligt var meget almindeligt. Det interessante i Apuleius' skildring, er den mærkværdige blanding af ægyptiske og græske kulturelementer. Processionen bar hellige genstande i kurve, ligesom i de eleusinske mysterier, samt den rensende ild, der blev anvendt til at forberede kandidater til initiationsriterne til Demeterkulten. I kontrast hertil er de hvide linnedklæder, barberede hoveder, messingrangler og mælk, der alle har præcedens i den præ-ptolemæiske kult. Brugen af dette i Apuleius' skildring indikerer, at visse fænomener var anderledes fra de traditionelle ægyptiske skikke og traditioner. I Ægypten var det for eksempel kun medlemmer af præsteskrabet, som havde glatragede hoveder og bar linnedklæder. Disse hierarkiske distinktioner ser vi ikke hos Apuleius. Der er andre underfundige forskelle: På Bigeh-øen i Nilen er mælkeofringen kulminationen af Isis-processionen til Osiris' grav, men hos Apuleius blev ofringerne foretaget gennem hele turen. Apuleius beskrivelse af Isis-processionen indeholder således betydelige elementer fra både græsk og ægyptisk kultur.

Sidst i processionen kom ypperstepræsten, der i overensstemmelse med Isis' forudsigelse bar en krans af roser. Da præsten stod stille, erindrede han et natligt syn, hvori Isis havde vist sig for ham og fortalt ham om det forestående møde med Lucius. Han rakte derefter hånden med rosenkransen frem mod Lucius, der spiste kransen, og efterfølgende gennemgår forvandlingen fra æsel til menneske. Den omkringstående, lamslåede, skare priste gudinden for dette mirakel. Ypperstepræsten mindede efterfølgende Lucius om, hvem der befriede ham fra

sin æselskikkelse, og sit løfte om at underkaste sig Isis og kultens regler. Han skulle da vie resten af sit liv til Isis. Processionen fortsatte og ankom til kysten, hvor Lucius havde sovet natten forinden, og her indviede ypperstepræsten et skib, der var smykket med ægyptiske illustrationer, til hendes ære (Metamorfoses XI,16). Isis-dyrkerne fyldte skibet med offergaver, og efter skibet forsvandt ud i horisonten, gik de tilbage til Isis-templet. Her besteg en af tempelskriverne et podium, hvor han på græsk reciterede en Isis-bøn for "Kejseren, senatet, ridderne og hele det romerske folk, for søfolk og skibe, der var under vort herredømme". Recitationen sluttede med det græske ord "Ploiaphesia", der betød, at havet nu var åbnet for skibsfarten. (*Met.* XI,16-17)

Lucius følte sig forpligtet overfor gudinden, så han lejede et rum indenfor templets mure og han involverede sig selv i Isis' tjeneste som lægmand. Lucius var imidlertid fortsat tøvende overfor at skulle lade sig indvie i de hemmelige riter, fordi der til kulten var knyttet strenge regler og forpligtelser samt løftet som cølibat. Men Isis fortsætter med at lade sig åbenbare i drømme, hvori hun befalede ham til at træde ind i kulten. Han bad herefter indtrængende ypperstepræsten om at lade ham indvie i kulten, men ypperstepræsten lagde en dæmper på hans trang og forklarede at gudinden først må komme med sin accept i en drøm, før han kan blive en del af de hemmelige riter. Han måtte væbne sig med tålmodighed, fordi gudinden havde magt over liv og død:

"Både død og liv lå i gudindens hånd, og at indtræde i hendes præsteskab var som en frivillig død og en vanskelig fødsel til et nyt liv" (*Met.* XI,21).

Ypperstepræstens sidste råd til Lucius var, at afholde sig fra at spise profane ting, for at han bedre kunne modtage religionens hemmelige riter. Lucius fulgte rådet og Isis lod sig også hurtigt åbenbare i en drøm for at informere ham om, at tiden var inde til at han skulle indvies i mysterierne. Straks om morgenen skyndte Lucius sig til ypperstepræstens værelse, hvorefter ypperstepræsten ledsagede ham til det allerhelligste. Efter morgen-gudstjenesten tog ypperstepræsten nogle bøger frem, der indeholdt tegn, der lignede dyr og andre ting, der var uforståelige for den ikke indviede.⁸ Fra disse bøger reciterede præsten, hvilke forholdsregler og forberedelser Lucius måtte ordne til indvielsen. Herefter fulgte et renselsesritual, og

8. Beard, M. (1998), 279; Griffiths, J.G. (1975), 285.

efterfølgende fulgte kultens regler, som han ikke måtte sige til andre, og de næste ti dage måtte han ikke spise kød og drikke vin (*Met. XI, 22-3*).

Da dagen var inde, førte ypperstepræsten Lucius ind i det allerhelligste. Hvad der skete derinde informerer han os ikke om, da det var hemmeligt. Apuleius skriver:

“Jeg kom til dødens grænser og Proserpinas tærskel, min vej gik gennem alle elementer, og midt om natten så jeg den klare sol stråle. Både over- og underverdenens guder har jeg set og tilbedt på nært hold...”
(*Met. XI,23*)

Efter indvielsen tog han til Rom. Også her dedikerede han sig fuldstændigt til tilbedelsen af Isis, der i Rom havde sit Iseum (Isis-tempel) på Campus Martius. Efter Lucius havde været i Rom i et år viste Isis sig igen i en af hans drømme, hvori hun opfordrer ham til at lade sig indvie igen, hvilket undrede ham meget. Det var imidlertid ikke Isis-mysterierne der var tale om, men derimod Osiris-mysterierne. I ægyptisk mytologi udgjorde Isis og Osiris et par, og i den græsk-romerske verden var de fortsat tæt knyttet. Osiris var imidlertid ikke så populær i den græsk-romerske verden som Isis, men alligevel udgjorde Osiris-mysterierne en distinkt ceremoni. Apuleius fortæller, at selvom de to guder var tæt forbundne eller rettere helt forenede i dets væsen, var der imidlertid stor forskel i indvielsesriterne. Lucius drømte og modtog tegn fra Osiris om at lade sig indvie i de hemmelige riter. Men rejseomkostningerne og udgifterne ved at bo i Rom havde drænet ham for kapital, og han var derfor ikke i stand til at betale initiationsafgifterne. Osiris tilskyndede ham imidlertid til at lade sig indvie, og Lucius blev nødsaget til at sælge sine klæder for at kunne betale afgifterne (*Met. XI,26-8*).

Guderne opfordrede ham til at lade sig indvie en tredje gang. Præsterne fortalte ham, at han skal se det som en stor ære at blive indviet tredje gang. Nogle få dage efter viste den øverste hersker, Osiris, sig for ham i en drøm, endda ansigt til ansigt. Osiris lader ham vide, at han ikke længere skulle bede som en almindelig indviet, men fremover skulle være medlem af pastophor-collegiet (*Met. XI, 28-30*). Som et ophøjet medlem af præsteskrabet, der havde eksisteret siden Sulla, lod han sig endnu engang kronrage.

Græsk eller ægyptisk?

Med Apuleius' portrættering af Isis-kulten er vi i stand til at diskutere det kulturelle grundlag for kulten i det 2. århundrede e.v.t. Burkert og andre har betegnet denne religiøse praksis som ægyptisk, mens andre har reduceret den til en græsk-romersk religion baseret på dets sammenlignelige træk med den eleusinske Demeter og Dionysos.

For at kunne etablere Isis-kultens kulturelle identitet må vi erkende, at selvom mange træk stammer fra Demeter-kulten i Eleusis, har Isis-kulten også flere genkendelige fællestræk med den ægyptiske kultur. Gudindens billeder, ikonografi og rituelle genstande, såsom sistrum, blev også anvendt i den græsk-romerske verden, som vi får at vide af Apuleius. En afpasset form af den daglige tempelliturgi, en vigtig del af den ægyptiske kult i templerne, er tydelig i Isis-kulten i græsk-romersk tid. At kronrage hovedet og bære hvide linnedklæder stammer ligeledes fra Ægypten. De gensidige bidrag fra både ægyptisk og græsk kultur til Isis-kulten i det 2. århundredes Grækenland og Rom lægger naturligt op til en debat om kultens kulturelle identitet. Er betegnelsen afhængig af hvilken kultur eller hvilken region, der havde størst indflydelse på kulten, ligesom den kulturelle oprindelse af gudinden selv? Det er et vanskeligt spørgsmål, når man tænker på den form for Isis-kult, som bliver præsenteret af Apuleius fordi der er en så klar blanding af elementer, fremkaldt af begge kulturer.

Isis i Apuleius' "Det Gyldne Æsel" er mere græsk-romersk end ægyptisk, eftersom kulten, som den portrætteres af en romersk forfatter, bliver udført af grækere og romere og ikke-ægyptere. Kulten tjener deres behov som et samfund og som individer. Det er imidlertid korrekt, at enkelte genstande af ægyptisk oprindelse var iøjnefaldende og betydningsfulde indenfor den religiøse praksis. Når betydningsfulde komponenter, som f.eks. sistra, tages ud af den kontekst, hvori de oprindeligt havde en funktion og placeret i andre omgivelser, kan betydningen umuligt være den samme. At Lucius bar hvide klæder og barberede sit hoved, er rituelle handlinger, der forbindes med ægyptisk religion og mens hans handlinger styrker hans forhold med en ægyptisk gudinde, var sådanne riter i Ægypten traditionelt forbeholdt præsteklassen, som Lucius aldrig kunne blive medlem af.⁹ I den græsk-romerske kontekst var det at bære hvide linnedklæder og barbere sit hoved en passende markering af at være individet og tilkendegav at de ægyptiske guder var tilgængelige for alle der var i stand til at underkaste sig dem.

9. Sauneron, S. (2000), 42-3.

Vi kan imidlertid ikke ud fra disse observationer bestemme Isis tilbedelsens kulturelle identitet, som den ses udtrykt hos Apuleius, og vi kan ikke bare betegne Isis-kulten i det 2. århundrede e.v.t. som en importeret ægyptisk religion. Enhver vurdering af den kulturelle identitet af senere Isis-ritualer, som ikke demonstrerer dets kulturelle kontekst i de nye omgivelser, vil automatisk komme frem til et unøjagtigt billede af kulten. Med det in mente, var det den græsk-romerske kultur, som tilpassede de religiøse ikoner, ritualer og ægyptiske guder til at forøge dets eget religiøse system og imødekomme religiøse behov i samfundet. Hvis vi skal tage den kulturelle kontekst af Isis-kulten i 2. århundrede Grækenland og Rom i betragtning, vil det være mest fornuftigt at betegne det som en græsk-romersk religion, der tog mange af dets elementer fra Ægypten. Hermed undgår man også diffuse og polemiske betegnelser som 'romanisering', 'ægyptisering', 'orientalisering' og 'hellenisering'.

Bibliografi

- Apuleius: *Det Gyldne Æsel* (oversat fra latin af Otto Gelsted;1942, 1982)
- Beard, M; North, J. & Price, S. *Religions of Rome*, vol. I, Cambridge (1998)
- Burkert, W. *Ancient Mystery Cults*, Cambridge (1987)
- Brady, T. A. "The Reception of the Egyptian Cults by the Greeks" *The University of Missouri Studies: A Quarterly of Research* 10 (1935): 1-88
- Godwin, C. *The Interpretation of Cultures*. New York (1973, 2000)
- Griffiths, J. G. *The Isis-Book: Metamorphoses*, Book XI. Leiden (1975)
- Haight, E. H. *Apuleius and His Influence*. New York (1963)
- Richardson, N.J. *The Homeric Hymn to Demeter*. Oxford (1974)
- Rives, J.B. "The Priesthood of Apuleius" *The American Journal of Philology* 115 (1994): 273-90
- Sauneron, S. *The Priests of Ancient Egypt* (trans. David Lorton) Ithaca (2000)
- Tackacs, S. *Isis and Sarapis in the Roman World*. Leiden (1995)
- Tripolitis, A. *Religions of the Hellenistic-Roman Age*. Grand Rapids (2002)

- Turcan, R. *Les Cultes Orientaux dans le monde Romain*. Paris (Societe d'edition Les Belles Lettres (1989). Eng. vers. *The Cults of the Roman Empire* (trans. Antonia Nevill) Oxford (2001)
- Wild, R. A. *Water in the Cultic Worship of Isis and Sarapis*. Leiden (1981)
- Witt, R.E. *Isis in the Graeco-Roman World*. Ithaca (1971)